# אור הצפון — מבחן המעשים



מבחן המעשיבמאמרנו הקודם עמדנו שאין המלאכים יודעים היכן שכינתו של ה' יתברך ולכן הם שואלים זה לזה: "איה מקום כבודו", ולעומתם משיבים: "ברוך כבוד ה' ממקומו", כלומר, מכל מקום שהוא נמצא. וקוראים זה לזה ואומרים: "מלא כל הארץ כבודו". אבל האדם שהוא גדול מהמלאכים ונאמר עליו "חכמתו מרובה משלכם", בכוחו להשכין את כבוד ה' בתוך המשכן למטה, בתוך מחנה ישראל, בתוך ראשו ולבו של עצמו ושל כל אחד ואחד.

ומשום כך אין המלאכים הנמצאים בשמים, יורדים לעומקם של מעשי בני האדם בארץ שהשכינה שורה עליהם, ואינם מבחינים בין מעשה למעשה ברום מעלתם. ולכן כשחטא אדם הראשון שאלו: "מפני מה קנסת מיתה על האדם?" אבל אדם הראשון שנמצא בארץ שנאמר עליה "ה' בחכמה יסד ארץ" (משלי ג), וכל העולם לא נברא אלא בשבילו, עליו לרדת לעומקו של לב האדם ולהבדיל בין מעשה למעשה, והוא נתבע על אשר שגה במעלות העליונות של השראת השכינה, כביכול.

וכשם שאדם הראשון היה חייב להבחין במצוה היחידה שנצטוה עליה, כן אנו חייבים להכיר בכל תרי"ג המצוות - את כל ההבדלים שיש בכל אחת מהן על כל עומקן ודקדוקן ולהבחין את טיבו המוחלט של כל מעשה ומעשה.

חז"ל אומרים: "גדול תלמוד שמביא לידי מעשה" (בבא קמא טו). ולכאורה, אם המטרה הוא המעשה, הרי המעשה עיקר ולא התלמוד. אולם באמת אין כלל במעשים, אף במעשים הטובים, ובכל מקרה יש לבחון מה כאן הטוב ומהו - הרע. והרי גם עצם הכלל הזה שגדול תלמוד שמביא לידי מעשה ושיש משום כך לבטל תלמוד תורה כדי לקיים מצוה - אינו קבוע. הנה במקום שאפשר לקיים את המצוה על ידי אחרים, אין לבטל מתלמוד תורה (ראה ירושלמי פסחים ג:ז; מובא בראי"ש כתובות יז). ואם כן, איפוא, הכל תלוי בתלמוד, כי "לא עם הארץ חסיד" (אבות ב:ה), ובלי התלמוד לא יודעים להבחין ולהבדיל באיזה מקום וזמן מעשה זה ראוי ובאיזה מקום וזמן אינו ראוי, ועלולים להפוך טוב לרע ורע לטוב.

הכלל הזה עובר כקו בכל התורה ואף לגבי המדריגות הגדולות ביותר. הרי עיקר תכליתו של האדם היא היראה, כדברי הכתוב: "ועתה מה ה' אלהיך שואה מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך" (דברים י). ולמדנו שתפקידו של היראה הוא לומר שירות ותשבחות לפני ה', כדברי הכתוב: "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו" (ישעיה מג), וכן נאמר בפרקי הלל: "יאמרו נא יראי ה' כי לעולם חסדו". ואולם באמירת הלל יש מדריגות רבות והבדלים גדולים מאד ביניהן. גם הגויים אומרים הלל, כדכתיב: "הללו את ה' כל גוים", אבל יש הבדל רב בין ההלל של ישראל, שכתוב עליהם לחוד: "יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו". וכמדת ההבדל בין הגויים לבין ישראל, כך ההבדל בין אמירת ההלל של ישראל לבין אמירת ההלל של הכוהנים, שכתוב עליהם במיוחד: "יאמרו בא בית אהרון כי לעולם חסדו". ואותו המרחק יש בין בית אהרון לבין יראי ה', שהם מגיעים לשיא המעלה באמירת הלל. ואם כן הרי ההלל שאומרים יראי ה' הוא המעשה הגדול ביותר, ובכל זאת אומרים חז"ל: "הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף" (שבת קיח). אותו מעשה שבמקומו ובשעתו יש בו שיא המעלה של היראה, הרי לא במקומו ובשעתו, הוא נהפך לשלילת היראה, ולשיא הפחיתות שכמוהו כחירוף וגידוף רחמנא לצלן.

וזוהי כוונת הכתוב: "נחפשה דרכינו ונחקורה ונשוב אל ה'" (איכה ג). לכאורה, הרי ניתנה לנו התורה ותרי"ג מצוותיה, ואנו יכולים לברר לפיה אם אנו מקיימים אותן או לא, ומה יש כאן לחפש ולחקור? אלא מכאן שגם המצוות עצמן צריכות חקירה ובדיקה אם מקיימים אותן במקומן ובזמנן הראוי.

הבחינה הזאת בטיב המעשים היא יסוד היראה. ומשום כך ראה דוד המלך ע"ה צורך ללמד לבו היראה ואומר: "לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם", ומהו מלמד לנו? "נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה, סור מרע ועשה טוב, בקש שלום ורדפהו" (תהלים לד). הוא מגלה את הפרטים: "נצור לשונך": "בקש שלום", ויחד עם זה הוא מביא את הכלל: "סור מרע ועשה טוב", כלומר שיש לסור מהרע בתוך המעשה הטוב עצמו, שיש לבחון אימתי יש לאחוז בו, במעשה הטוב, ואימתי הוא רע ויש לסור ממנו.

הנה נקח את הפרט: "נצור לשונך מרע". הכתוב אומר: "האמנם אלם צדק תדברון" (תהלים נח), ודורשים חז"ל: "מה אומנותו של אדם בעולם הזה? ישים עצמו כאלם. יכול אף לדברי תורה, תלמוד לומר 'צדק תדברון'" (חולין פט). הכתוב

"נצור לשונך מרע" מכוון, שינצור לשונו שלא לדבר דברים בטלים כי אם דברי תורה, וזהו עיקר משימתו של האדם. אולם יש אשר נאמר "נצור לשונך מרע" אף על דברי תורה עצמם, כגון, הדיבור בדברי תורה בזמן התפילה, כפי שאמרו חז"ל: "זמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד" (שבת י), ואף על פי שתפילה היא חיי שעה ותורה היא חיי עולם (ראה שם), ואמרו: "תלמוד תורה כנגד כולם" (פאה א), והעוסק בתורה - שכינה כנגדו, בכל זאת בזמן תפילה אסור לעסוק בדברי תורה, כי גם התפילה בזמן שחייבים בה אם כי אינה אלא בקשה לשעה, יש בה חיי עולם. ולא רק עצם התפילה כי אם גם פסוקי דזמרה, כפי שאומר ר' יוסי: "יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום", והגמרא מפרשת שהכוונה היא לפסוקי דזמרה שהם חביבים בשעתם יותר מן ההלל (ראה שבת קיח). ומי שמדבר בשעת פסוקי דזמרה בדברי תורה, עם כל ערך המצוה שיש בהם, הרי זו עבירה ונאמר על כגון דא: "סור מרע".

ונמצא איפוא שאזהרת דוד ע"ה "נצור לשונך מרע" - אינה על רכילות לשון הרע ודיבורים אסורים אחרים בלבד, אלא לפעמים גם על דיבורים שיש בהם משום מצוה רבה, במקרה שאינם בשעתם ובמקומם. ומשום זה צריכים לבחון את כל המעשים, לחפש דרכיהם ולחקור אותם, ודבר זה צריך הרבה תלמוד. ומשום כך אמרו: "גדול תלמוד שמביא לידי מעשה", כי רק על ידי התלמוד, כאמור, אפשר לבחון אימתי הוא מעשה טוב ואימתי הוא רע.

את כושר הבחינה הזה דורשים מן האדם בכל השקפותיו ובכל מעשיו. אנו אומרים בהלל הגדול: "לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו" וכוללים בזה את כל המאורות, ובכל זאת מפרטים לאחרי זה כל אחד לחוד: "את השמש לממשלת היום כי לעולם חסדו"; "את הירח והכוכבים לממשלת הלילה כי לעולם חסדו" (תהלים קלו). מוטל עלינו לראות חסד מיוחד של ה' בעצם ההבדלה של המאורות, לכל אחד בזמנו, ליום לחוד וללילה לחוד, כמו שאומר הכתוב: "ויבדל אלהים בין האור ובין החושך" (בראשית א), ויש להוסיף על כל אחד מהם "כי לעולם חסדו" במיוחד. ולא עוד אלא שיש להבדיל גם בלילה עצמו, בין האור של הירח לבין האור של הכוכבים.

וכשם שה' הבדיל בין המאורות, כך הבדיל בין המעשים ואף בתוך המעשים הטובים עצמם. חז"ל אומרים: "'ויבדל אלהים בין האור ובין החושך' - בין מעשיהם של צדיקים למעשיהם של רשעים; 'ויקרא אלהים לאור יום' - אלו מעשיהם של צדיקים; 'ולחושך קרא לילה' - אלו מעשיהם של רשעים" (בראשית רבה ג). כשם שהבדיל בין האור והחושך כך הבדיל במעשיהם של הבריות, אילו מהם דומים ליום ואילו מהם דומים ללילה, לכל אחד לפי מהותו ודרגתו.

וההבדל בין בני האדם כל כך גדול עד שיש להרחיק אלו מאלו, כשם שהבדיל האור מן החושך. שנינו שאין קוברים רשעים אצל צדיקים, משום שבחייהם היו שונים אלו מאלו. ואף ברשעים עצמם אין קוברים זה אצל זה, כדברי חז"ל: "אין קוברים רשע חמור אצל רשע קל", ומשום כך הנהיגו ש"שני בתי קברות היו מתוקנים לבית דין, אחת לנהרגין ולנחנקין ואחת לנסקלין ונשרפים" (סנהדרין מו.). כמו כן מקפידים בצדיקים שיקברו אותם בקברות מיוחדים ובשכנותם של צדיקים אחרים השוים במעלתם. ואם לאחר מיתה כך, על אחת כמה בחייהם שיש להרחיק את הרשעים מן הצדיקים, ואף בין הצדיקים עצמם יש להבחין במדרגותיהם ולהבדיל זה מזה (ראה במאמרנו הקודם בנוגע לריש לקיש).

וכושר הבדלה זה הוא יסוד הדעת, כפי שאמרו חז"ל: "אם אין דעה הבדלה מנין?" (ירושלמי ברכות ה:ב). אין לראות חושך ואור משמשים בערבוביה, אלא יש להבדיל ולהבחין בין דבר לדבר, בין אדם לאדם, בין מעשה למעשה, בין מקום למקום ובין זמן לזמן.

והכושר הזה של ההבדלה מוטבע, כאמור, רק באדם, באשר הוא צלם אלהים, וכשם שהקדוש ברוך הוא מבדיל בין אור לחושך, כן האדם מחונן בכוח זה להבדיל בין המעשים הרומים לאור לבין המעשים התמים לחושך. אבל המלאכים שהם שכלים נבדלים אין להם הכושר להבדיל בדקות של המעשים.

תפקיד זה של בחינת המעשים הוא הקשה ביותר, כדברי הכתוב "כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ד). אין הכוונה שאין צדיק שלא יבצע מעשה חטא ממש, אלא שלא יבחין בין המעשים הטובים ושלא יחטא במעשה הטוב עצמו. בחינה זו היא מחכמתו של האדם בלבד, שנאמר עליו: "וחכמתו מרובה משלכם", והיא, כאמור, יסוד היראה והדעת.